

DARWIN EKONOMİSİ

EFİL YAYINEVİ

DARWIN EKONOMİSİ

Özgürlük, Rekabet ve Kamu Yararı

ROBERT H. FRANK

Çeviren: Haldun Paltalı

DARWIN EKONOMİSİ

Özgürlük, Rekabet ve Kamu Yararı

DARWIN ECONOMY

Liberty, Competition, and the Common Good

©2011, Robert H. Frank, All Rights Reserved

Genel Yayın Nu.: 183

ISBN: 978-605-4579-52-5

1. Basım Kasım 2013

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.©2013

Efil©2013

Bu kitabın tüm hakları saklıdır.

Herhangi bir şekil ya da yöntemle çoğaltılamaz.

Sertifika Nu.: 12131

Sayfa Tasarımı: Giray Han Sarıgül

Kapak Tasarımı: Türkan Sarı

Baskı ve Cilt: Ayrıntı Basım Yayın ve Matbaacılık Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti.

Tel: (+90) 312 394 55 90

Sertifika Nu.: 13987

EFILE YAYINEVİ

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Dan. Yat. ve Tic. Ltd. Şti.

Vedat Dalokay Caddesi, Ulubey Sokak, No: 6/2, GOP,

Çankaya/Ankara, Türkiye

Tel : (+90) 312 442 52 10

GSM : (+90) 541 232 00 96

Faks : (+90) 312 442 52 12

www.efilyayinevi.com

Tom ve Karen Gilovich'e

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	ix
1. Felç	19
2. Darwin'in Takozu.....	41
3. Masa Üstünde Para Kalmaz	60
4. Canavarı Aç Bırakalım–Peki Hangisini?	82
5. Tüketim Canavarı Diyete Giriyor Konumu	107
6. Failler ve Kurbanlar.....	135
7. Etkinlik Kuralları.....	156
8. “Bu Sizin Paranız..”	182
9. Başarı ve Şans.....	210
10. Büyük Ödünleşme.....	232
11. Zararlı Faaliyetlerin Vergilendirilmesi	253
12. Liberallerin İtirazlarının Yeniden Değerlendirilmesi	286
<i>Notlar</i>	318
<i>Dizin</i>	337

Önsöz

DAVRANIŞSAL İKTİSAT, son birkaç on yıldır iktisatçılığın kaçış alanı haline gelmiş bulunuyor. Bu alandaki akademisyenler, çalışmalarını büyük ölçüde iktisat ve psikolojinin kesişiminde sürdürmektedirler. Dikkatlerinin büyük bir kısmı ise insanların muhakeme ve kararlarındaki sistematik sapmalara yoğunlaşmış durumda. Davranışsal iktisatın kurucularından merhum Amos Tversky'nin sıkça söylediği gibi: “Meslektaşlarım yapay zeka üzerinde çalışıyorlar. Ben ise doğal ahmaklığı inceliyorum”.

1980'lerin henüz başındayken lisans düzeyinde davranışsal iktisat dersi verenlerden biri de bendim. Yeni yeni gelişmekte olan bu akademik alandan pek az öğrenci haberdar olduğu için karşıma çıkan ilk mesele, bazı öğrencilerin derse kaydolmasını sağlayabilecek derecede ilgi çekici bir ders ismi bulmaktı. Sonunda dersin adını “Rasyonel Seçimden Sapmalar” koymaya karar verdim. Haliyle o dönemde standart bir ders içeriği de mevcut değildi. Çokça düşündükten sonra dersin içeriğini iki geniş başlık altında toparlamaya karar verdim: “Rasyonel Seçimden Pişmanlıkla Sapmalar” ve “Rasyonel Seçimden Pişman Olmadan Sapmalar”.

Birinci başlığın altına, insanların yatkın olduğu birçok sistematik bilişsel hatayı belgeleyen çalışmaları koydum. Örneğin, standart rasyonel seçim modelleri, insanların (karar anında telafi edilmesi mümkün olmayan) batık maliyetleri umursamayacağını söyler. Ancak bu türden maliyetler se-

çimleri belirgin bir şekilde etkiler. Şimdi farz edin ki, hesapta olmayan bir kar fırtınası patlak verdi ve 50 mil ötedeki bir sahada gerçekleşecek olan bir spor müsabakası veya konsere gitmek için evden ayrılmak üzeresiniz. Bu durumda, eğer biletiniz iade edilebilir türdense, etkinliğe katılıp katılmama kararınız ödediğiniz miktardan bağımsız olacaktır. Ne var ki, bileti için 100 dolar ödemiş bir hayranın, tehlikeli hava şartlarında etkinliğe gitmek için yola koyulması, bedava bilet kazanmış aynı ölçüde istekli bir diğer hayrandan belirgin biçimde daha olası bir durumdur.

Yine aynı dersin “Rasyonel Seçimden Pişman Olmadan Sapmalar” başlığı altında ise, insanların standart rasyonel seçim modellerinin öngörülerinden pişmanlık duymaksızın sapmalarını betimleyen çalışmaları sıraladım. Bununla ilgili çok iyi bir örnek, insanların, “sözde” ultimatom oyununda, tek taraflı tekliflere nasıl tepki gösterdikleriyle ilgilidir. Ultimatom oyununda, deneyci, deneklerden birine bir miktar para (diyelim ki 100 dolar) verir ve ondan bu meblağı bir başka denekle paylaşmayı önermesini ister. Eğer ikinci denek teklif edilen miktarı kabul ederse her ikisi de memnun bir şekilde ayrılırlar. Örneğin, birinci denek “60 dolar bana, 40 dolar da sana” şeklinde bir teklif yapar ve ikinci denek de bunu kabul ederse, birinci 60 dolar, ikinci de 40 dolar elde eder. Ancak bu oyunun bir cilvesi daha vardır: Eğer ikinci denek birincinin yaptığı teklifi reddederse, para (100 dolar) deneyciye iade edilmek zorundadır. Bu durumda iki denek de hiçbir şey kazanamaz.

Standart rasyonel seçim modelleri, birinci denneğin, ötekinin hiçbir şey almamaktansa teklifi kabul etmekten yana olacağını farkında olduğunu, dolayısıyla tek taraflı bir teklifte bulunacağını -örneğin, kendisine 99 dolar ayırırken öteki denge 1 dolar vermeyi önereceğini- öngörür. Ancak bu gibi teklifler nadiren yapılır; yapıldıklarında ise neredey-

se istisnasız geri çevrilirler. Tek taraflı teklifleri geri çeviren denekler pek az durumda böyle davranmış olmaktan dolayı pişmanlık dile getirmişlerdir.

Davranışsal iktisat alanında yapılmış çalışmaların büyük bir çoğunluğu, en başından beri, bilişsel hataların sebep olduğu rasyonel seçimden pişmanlıkla sapmalar üzerine odaklanmıştır. Cornell'den eski iş arkadaşım Dick Thaler'ın Cass Sunstein'la birlikte kaleme aldığı 2008 tarihli *Nudge* adlı harikulade kitap, insanların bu gibi hatalar sonucu yoldan çıkmalarının sayısız örneğini kısaca anlatmakla birlikte, karar vericilerin daha iyi seçimler tesis etmek için sosyal çevreleri nasıl yeniden yapılandırabilecekleri üzerinde duruyor. Şahsen bu kitapta savunulan hemen hemen tüm önermelerin altına imzama atabilirim.

Ne var ki, ben, en başından beri, rasyonel seçimden pişman olmadan sapmaların daha büyük kayıplara sebep olduğunu düşündüm. Çünkü, insanlar genellikle bilişsel hataların farkına bir defa vardıklarında, bunları tek yanlı bir şekilde düzeltebilecek istek ve kabiliyeti edinirler. Buna karşın, insan olarak pişmanlık duymadığımız davranışları (bu türden davranışlar çok büyük toplumsal maliyetlere sebep olsa bile) değiştirebilecek araç ve güdülerden çoğunlukla yoksunuzdur.

Standart rasyonel seçim modellerinde bahsedilen, bir üründen sağlanan tatminin asıl kaynağının ürünün mutlak kalitesi olduğuna ilişkin varsayımı ele alalım. Mülakatlarda giyilecek takım elbiselerin sağladığı fayda bu varsayımın açıkça doğru olmadığını gösteriyor. Eğer bir yatırım bankasındaki ilgili pozisyona başvuran benzer donanıma sahip adaylardan biriyseniz, mülakatın yapıldığı salona girdiğinizde iyi görünmek sizin için önemli bir avantajdır. Ne var ki, iyi görünmek esasında göreceli bir kavramdır. Şayet diğer adaylar 500 dolarlık takım elbiselerle boy gösterirlerse, sizin

2000 dolarlık bir takım elbise giyerek daha olumlu bir intiba bırakmanız ve size geri dönüşte bulunulması ihtimalini artırmamız, 200 dolarlık takım elbise giydiğiniz muhtemel bir duruma nazaran daha olasıdır.

Önemli hedeflere ulaşmanın nispi tüketime bağlı olduğu durumlarda (aslında bir sürü şey açıkça böyledir), Adam Smith'in görünmez elinin verimliliğine ilişkin tüm bahisler alt üst olur. Çağdaş Adam Smith taraftarlarının eleştirel olmaktan uzak coşkulu açıklamaları bir yana dursun, gem vurulmamış piyasa güçlerinin şahsi çıkar gözeten bireylerin davranışlarını ortak menfaate kanalize etmede çoğunlukla çuvalladığı aşıkardır. Bununla birlikte, öncü doğabilimci Charles Darwin'in açıkça teşhis ettiği üzere, bireysel kıskırtmalar çoğu zaman savurgan nitelikte bir silahlanma yarışına sebep olurlar.

Örneğin, Darwin dişi tavuskuşlarının gösterişli kuyruklara sahip erkek tavuskuşlarına eğilimli olduklarını ikna olmuştu. Çünkü bu türden görünümünün döllenme yoluyla yavrulara aktarılacak güçlü bir bağlılık sisteminin güvenilir bir göstergesi olduğunu düşünüyordu. (Metabolizması parazitlerce istila edilmiş erkek tavuskuşlarının uzun ve parlak renkli kuyruk tüyleri canlı tutması mümkün değildir.) Darwin, bununla birlikte, gösterişli kuyrukların erkek tavuskuşlarını avcı saldırılarına karşı daha açık birer hedef haline getireceğinin, ve bundan dolayı türün devamlılığı açısından zararlı olabileceğinin de farkındaydı. Eğer bütün kuyruklar yarıya kadar küçük olsaydı, aynı erkekler yine aynı dişilerle çiftleşeceklerdi, ancak dışarıdan gelecek saldırılara da daha az açık olacaktı. Buna karşın, hiçbir erkek tavuskuşu parlak tüylü bir kuyruğa sahip olduğu için hayıflanmayacaktır, çünkü onun yardımı olmaksızın bir dişiye yanaşma şansı oldukça düşüktür. Benzer bir durum az önce bahsettiğimiz mülakat ve takım elbise örneği bağlamında

da geçerlidir. Yani, başvuru sahiplerinden her birinin takım elbise için 2000 dolar harcadığı olası bir durum, yine adaylardan her birinin sadece 300 dolarlık takım elbise giydikleri duruma kıyasla adaylar açısından bir fark yaratmayacaktır. Buna karşın, daha pahalı takım satın almış olmaktan dolayı kimse hayıflanmaz.

Bunlar, askeri silahlanma yarışlarını bir hayli andıran, toplu eylem sorunlarıdır ve bilişsel hatalarla bir ilgileri yoktur. Mülakatta giymek üzere takım elbise satın alırken aşırıya kaçmak, silah ve mühimmat harcamalarında aşırıya kaçmakla büyük ölçüde aynı nedene dayanır. Bu gibi durumlarda tek başına hareket eden hiçbir birey ya da ulus daha az harçayarak kar edemez.

Aksine, bireyler kendi bilişsel hatalarından dolayı zarara uğradıklarında, aynı zamanda bu kayıpları kısıtlayabilecek çare ve itkileri de elde ederler. Örneğin, ilave enformasyon arayışına girebilir veya konuyla ilgili uzmanlardan danışmanlık hizmeti alabilirler. Ya da bu gibi hatalar yapmalarına imkan tanıyan yetkilerini sınırlandıran bir takım sözleşmeler imzalayabilirler.

Toplu eylem sorunlarından doğan zararlar yalnızca daha zor telafi edilebilir olmakla kalmazlar. Bu gibi zararlar aynı zamanda bilişsel hataların sebep olduğu zararlardan da bir hayli büyüktürler. Ama birazdan açıklayacağım üzere, işin iyi tarafı şu ki, vergi politikasında mücbir olmayan değişiklikler yaparak önemli kayıplardan birçoğunu bertaraf etmek de mümkündür. Buna dayanarak, günümüzden yüz yıl sonraki iktisatçıların Adam Smith'den ziyade Charles Darwin'i disiplinlerinin fikrî kurucusu olarak anmalarının daha muhtemel olduğuna ilişkin öngörümü savunmaya çalışacağım.

Yıllar var ki, yazarlarla yapılan yazılı ve sözlü birçok söyleşi takip ederim. Bu söyleşilerde en çok dikkatimi çeken

şeylerden biri de, yazarlara genç yazarlar için tavsiyeleri sorulduğunda üç aşağı beş yukarı neredeyse hep şu cevabı vermeleri olmuştur: “Ne biliyorsanız onun hakkında yazın”. Ben de bu kitabın 9. Bölüm’ünü (Başarı ve Şans) oluşturacak malzeme üzerine kafa yormak için masama oturduğum sabah kendi kendime şöyle düşünmüştüm: İşte *bu*, biraz bildiğim bir konu!

Doğrusu, Mayıs 2010’da bu kitap üzerinde çalışmaya başladığımdan beri yaşadığım bir çok hissin arasında açık ara en güçlü olanı bir merak hissiydi. Nasıl oldu da bu kitap üzerinde çalışır hale gelmişim? Şans faktörleri elbette herkesin hayatında çok büyük rol oynar. Ancak ben beklenmedik iyi talihin payıma düşeninden çok daha fazlasının tadını çıkardım.

Özellikle bir deneyim burada öne çıkıyor. Uzun yıllardır her cumartesi sabahı yakın dostum ve meslektaşım Tom Gilovich’le birlikte Ithaca yakınlarındaki bir kapalı kortta tenis oynayarak vakit geçiririz. Bundan neredeyse dört yıl önce, yine bir oyun esnasında tam da ikinci setten önceki saha değişimini gerçekleştirirken ansızın bastıran bir bulantı hissi yaşadığımı hatırlıyorum. Anlaşılan o ki, şuurumu yitirip kortun orta yerine yığılmıştım ve nabzım da bir hayli düşük durumdaydı.

Bu olaydan birkaç gün sonrasında, hastanede yatarken konuştuğum doktordan öğrendiğime göre yaşadığım şey bir *ani kalp durması*ymış. Doktorun söylediğine göre bu neredeyse daima ölümcül olan, hayatta kalabilenleri çok az kişiye de ağır şekilde sakat bırakabilen bir vakaymış.

Bana o esnada tam olarak neler olduğunu daha sonra Tom’dan öğrendim. Yere yığıldığım sırada hemen bağıarak etraftakilerden ambulans çağırmalarını istemiş. Kalp masajı eğitimi almamış olmasına rağmen filmlerde ve televizyonda gördüklerine dayanarak beni sırtüstü çevirmiş ve göğsümün

üzerine sertçe vurmaya başlamış. İlk başlarda görünürde herhangi bir etki olmamasına karşın vurmaya devam etmiş ve anlattığına göre, uzun bir süre sonra zayıfça öksürmeye başlamışım.

Tenis kortlarının şehir merkezinden epey uzakta ıssız bir yerde bulunmasına rağmen, yere yığılmamdan on beş dakika öncesinde yakınlarda bir yerde tesadüf eseri bir trafik kazası olmuş. İdari bir hata sonucunda kaza mahalline bir değil iki adet ambulans gönderilmiş. İkinci ambulans geldiğinde ise şoförüne tenis kortlarının oraya gitmesini söylemişler. O da ben yere yığıldıktan kısa bir süre sonra kortlara gelmiş.

Neticede, bir müddet oksijensiz kalmış olmama rağmen, dört gün sonra hastaneden taburcu oldum. Üstelik hastalığım üzerimde kalıcı bir etkisi de olmadı. İki hafta sonra ise Tom'la beraber kortlara geri dönmüştüm. Oyuna kaldığımız yerden devam etmek benim için korkutucu olmadı. Çünkü bundan birkaç gün önce girdiğim efor testini kolayca atlattım ve test sonuçlarına göre geçirdiğim ani rahatsızlığın hiçbir doğrudan izi kalmamıştı. Ama bunun Tom için güç bir durum olduğunun farkındaydım.

Tom'un karısı Karen Gilovich, daha az dramatik şekillerde de olsa, zor zamanlarda imdadımıza yetişti. Derin sevgi ve şükranlarımla bu kitabı ikisine ithaf ediyorum.

Cornell Üniversitesi'nde çalışma şansını yakalamış olmam da bu kitabın yazılabilmesinde rol oynayan bir diğer faktördü. Burada ders vermeye başladığım 1972 yılından kısa bir süre sonra öğrendim ki iktisat bölümünün o yıl işe aldığı yedi öğretim görevlisi arasından yedinci olarak işe girmişim. Bölüm daha önce hiçbir dönemde dörtten fazla öğretim görevlisini işe almamıştı halbuki. Daha sonra bir iş arkadaşımın anlattığına göre, kendisi yedinci sıranın bana teklif edilmesi fikrini desteklediğinde, gönlünden başka bir

aday geçen ve bir hayli de fevri bir adam olan bölüm başkanı ona öyle bir öfkelenmiş ki üstüne tebeşir fırlatmış. O dönemde bir de Ortabatı'da bulunan ve şöhreti Cornell'e kıyasla oldukça düşük bir üniversiteden teklif almıştım, ki orası normal bir zamanda da girebileceğim bir yerdi.

Sadece Cornell'deki işe girebildiğim için değil, aynı zamanda onu elimde tutabildiğim için de şanslıydım. Dördüncü yıлымda yayımlanmış tek bir makalem vardı, onu da doktoradan bir sınıf arkadaşımınla birlikte yazmıştık. Yaklaşık olarak gönderilmeye hazır durumda olan başka bir makale dahi yoktu. O yıl iktisatçı Ned Gramlich Cornell Üniversitesi iktisat bölümünde iki sömestr boyunca ziyaretçi akademisyen olarak bulunmak üzere Brookings Enstitüsü'ndeki işinden ayrılmıştı. Ned'le kısa süre içinde yakın bir arkadaşlık kurduk. Görünürde şüphe uyandıracak denli az üretken olmama rağmen bende potansiyel olduğuna inanmış görünüyordu. Bana, kendisinin yayına hazırladığı bir derleme kitap için makale yazmak isteyip istemediğimi sorduğunda bunu şevkle kabul ettim. Belki de bu yüzden makale üzerinde oldukça sıkı çalıştığımı hatırlıyorum.

Makalem bitmeye yakın, bir gün Ned çıkageldi. Yüzu beş karıştı. Yayınevinin projeyi iptal etmiş olduğunu söyleyip benden özür diledi. Hayalkırıklığına uğramıştım. Bu olaydan sonra makaleyi, şimdi olduğu gibi o zamanların da en önemli iktisat dergilerinden biri olan *Econometrica*'ya gönderdim ve altı hafta sonra kabul edildiğini öğrendim. (Profesyonel açıdan, iktisatçılar için bu gibi muteber dergilerde bir makale yayınlamış olmak, bir defaya mahsus çıkarılan derleme kitaplarla mukayese kabul etmez bir şekilde daha avantajlıdır.)

Beşinci yıлымda daha üretkendim. Ne var ki, o yıl içinde yazdığım beş makalenin her biri de *American Economic Review*, *Journal of Political Economy* ve diğer belli başlı iktisat

dergilerince gözden geçirilmeden kabul edilmemiş olsaydı çok da farklı olduğunu söyleyemezdim. O dönemden beridir başka hiçbir makaleme böylesine hızlı geri dönüş yapıldığını hatırlamıyorum. Şanslıydım, ancak aynı zamanda sade ve gösterişsizdim de.

Yüksek vasıflı öğrenciler ve iş arkadaşlarıyla aynı ortamı paylaşma fırsatını yakalamak bir akademisyen için ender rastlanabilecek bir ayrıcalıktır. Kariyerimi Cornell gibi bir üniversitede geçirebilmiş olmam, profesyonel olarak yapabileceğim ve öğrenebileceğim şeyler açısından müthiş bir fark yarattı. Eminim ki başka yerlerde de mutlu mesut yaşayabilirdim. Ne var ki, bu kitabı asla yazamazdım.

Ben bu kitapla uğraşırken gösterdiği inanılmaz sabır ve destek için karım Ellen McCollister'a da ayrıca teşekkür etmek istiyorum. Şimdiye dek birçok kez bu durumla karşılaştı, ancak bu durumdan bıkmış olsa bile bunu gizlemeyi başardı. İktisatçıların birçoğu günlerce bir takım matematiksel teoremlerin ispatıyla uğraşırlar. Gerçek insanların deneyimleri hakkında yazıyor olmanın en hoşuma giden taraflarından biri de bu konularda Ellen'la konuşabilme fırsatını yakalamak ve onun değerli fikirlerinden istifade edebilmektir.

Bununla birlikte, isimlerini anamayacağım kadar çok sayıda insandan muazzam yardımlar aldım. Yine de özellikle teşekkür etmek istediğim bazı kişiler var. Bruce Buchanan, Gary Burke, Philip Cook, Tyler Cowen, Lee Fennell, Ted Fischer, Chris Frank, Herbert Gans, Srinagesh Gavarneni, Tom Gilovich, Marc Groeger, Maria Guadalupe, Henry Hansmann, Ori Heffetz, Moritz Heumer, Bob Hockett, Graham Kerslick, Mark Kleiman, Jim Luckett, David Lyons, Michael F. Martin, Rex Mixon, Sendhil Mullainathan, Tom Nagel, Matthew Nagler, Michael O'Hare, Sam Pizzigati, Kate Rubenstein, Tim Scanlon, Tom Schelling, Eric Schoenberg, Philip Seeman, Larry

Seidman, Peter Singer, Jeff Sommer, Timon Spiluttini, Kai Tang, Steve Teles, Fidel Tewolde, Michael Waldman, David Sloan Wilson, Saskia Wittlake ve Andrew Wylie'ye yaptıkları değerli yorumlar için teşekkürler. Elbette ki kitaptaki herhangi bir hatadan sorumlu değilim.

Son olarak, bu projeye ilk başından beri gösterdikleri ilgi ve kitabın şu anki şeklini almasına katkıda bulunan değerli tavsiyeleri için Princeton Üniversitesi Yayınları'ndan Peter Dougherty ve Seth Ditchik'e minnettarım. İlk başta kitabın adını hâlihazırda Bölüm 12'de alt başlık olan *The Libertarian Welfare State* (Liberal Refah Devleti) koymayı düşünüyordum, ancak Peter ve Seth (Michael F. Martin'in de dürtüklemesiyle) beni bu fikirden vazgeçirdiler. Eğer kitap bu isimle okuyucuya ulaşmayı başarırsa onlara beni vazgeçirdikleri için ayrıca müteşekkir olacağım.

Kitap için düşündüğüm bir diğer isim, sonradan Bölüm 2'nin başlığı olarak kullandığım *Darwin's Wedge* (Darwin'in Takozu) idi. Temel savımın altında yatan ve Darwin'in de önemini teslim etmiş olduğu sorunsalı, yani birey ve grup çıkarları arasındaki ayrışmayı anımsattığı için bu isme sıcak bakıyordum. Aynı zamanda, böylesi alışılmadık bir ismin okuyucuda belli belirsiz bir şekilde merak uyandırabileceğini düşünüyordum. Bir akşam beraberce yediğimiz bir yemekten sonra birkaç arkadaşımın tepkisini ölçmeye koyuldum. Herkesten önce karım lafa girdi ve bu ismin zihninde çağrıştırdığı ilk şeyin Darwin'in Külodu (*Darwin's Wedgie*) olduğunu söyledi. Bunun üzerine kahkahalar ardısıra patladı. Ertesi sabah Peter Dougherty'yi arayıp kendisinin ilk önerdiği ismi kullanmamızı söyledim; kitabın ismi de böylece Darwin Ekonomisi (*The Darwin Economy*) oldu.

BİR

Felç

İNSANLAR GEÇMİŞİ GENELLİKLE abartılı bir iyimserlikle yâd ederler. Ne var ki, hayatın bazı mühim yönleri gerçekten de geçmişte daha iyidir. Örneğin, II. Dünya Savaşı'nı izleyen otuz yıl boyunca gelir düzeyleri her bir gelir grubundaki insanlar için hızlı bir şekilde yükseliyordu (neredeyse yıllık ortalama %3 kadar). İktisadi açıdan oldukça faal bir orta sınıfa sahiptik. Mevcut yollar ve köprüler bakımlıydı, dahası, bunlara her yıl etkileyici yeni altyapılar ekleniyordu. Başkan John F. Kennedy, "Ülkenizden sizin için bir şeyler yapmasını istemek yerine, ülkeniz için siz ne yapabilirsiniz, bunu sorun!" dediğinde ona alkış tutuyorduk. Aya insan göndererek yarışı kazanabileceğimizden emindik. Kısacası, iyimserdik.

Ama artık değiliz. Sonraki yıllar boyunca ekonomik büyüme görece daha yavaş bir hale geldi ve artık yalnızca gelir merdiveninin en üst basamağında bulunanlar kayda değer miktarda kazançlar elde edebilir durumda. Örneğin, büyük ABD şirketlerinin CEO'larının gelirleri bu dönemde on katına çıkarken, alt kademelerde çalışanların saatlik reel ücretleri fiilen düşüş gösterdi. Orta sınıf artık borç içinde yüzüyor.

Yüksek hızlı demiryolu ulaşım hatları ya da akıllı elektrik dağıtım şebekeleri gibi büyük ölçüde ihtiyaç duyulan yeni altyapıların inşasına ilişkin kanun teklifleri ABD Kongresi'nde mütemadiyen reddedilirken, öte yandan mevcut altyapı da gitgide yıpranıyor. Zengini de, yoksulu da artık aynı delik deşik olmuş yolların ve emniyetsiz köprülerin cefasını çekiyor. Su şebekeleri ve kanalizasyon sistemleri ise sürekli arıza çıkarıyor. Sayısız okul harap vaziyette. Yine birçok Amerikalı her an çökebilecek durumdaki barajların gölgesi altında yaşıyor. Sovyetler Birliği'nden kalan düşük korumalı nükleer maddelerin güvenli hale getirilmesine ilişkin programlar için finansman musluğu da kesilmiş durumda.

Daha da beteri, siyasi sistemimiz gerçekten acil çözüm isteyen sorunlar karşısında dahi, neredeyse tamamen felç olmuş görünüyor. Bu türden bir felç, çoğunlukla, insan davranışlarına hükmeden temel olguların ve mantığın iradi bir şekilde görmezden gelinmesinden kaynaklanır.

2008 mali krizinden doğan direngen işsizlikle başa çıkmada başarısız olmamız bu türden bir vaka olarak ele alınabilir. Büyük Bunalım döneminde John Maynard Keynes'in açıkladığı üzere, derin bir dar boğazdayken çamura saplanan ekonomiler pek nadiren kendi başlarına çabucak toparlanabilirler¹. Keynes'e göre ekonominin toparlanmasında başı çekecek olanlar tüketiciler olmayacaktır, çünkü hem sırtlarındaki borç yükünden muzdariptirler hem de işlerini kaybetmekten korkarlar (eğer hali hazırda işsiz değilse). Öte yandan özel sektör yatırımlarının da ekonomik iyileşmeyi harekete geçirmesi olası değildir, çünkü firmaların çoğunluğu insanların almak istedikleri miktarda üretim yapmayı sağlayan yeterli kapasitenin üzerinde faaliyet gösterirler. Dolayısıyla, Keynes şu nihaî çıkarsamada bulunur: Devlet, insanların tekrardan işe dönmesini sağlamaya yete-

cek harcamalar yapılmasını teşvik edebilecek saik ve kabiliyetin ikisine de birden sahip olan yegane aktördür.

Yaygın işsizlikle geçen her bir gün koltukları dolmadan havalanan bir uçağa benzer. İki durumda da, değer arz eden bir şeyler üretebilme fırsatı elden kaçıp gitmiştir. Böylesi bir israftan kaçınmak için atılacak her olası adımda başarısızlığa uğramanın hiçbir gerekçesi yoktur. Ne var ki, iktisadi teşviklere muhalif olanlar devlet harcamalarının, acil ilgi bekleyen faydalı projelerin finansmanında kullanılacak olsalar bile, başlı başına bir kaynak israfı olduğu dile getirmede tez davranırlar. Örneğin, Nevada Eyaleti Ulaştırma Dairesi'ne göre, Inter-state 80 Karayolu'nun 16 km'lik eskimiş bir bölümünü yenilemenin bugünkü maliyeti 6 milyon dolardır. Ancak projeyi iki yıl sonrasına ertelersek, hava koşulları ve trafik dolayısıyla yolun temeli daha fazla zarar göreceğinden yenileme maliyeti 30 milyon doları bulacaktır².

Ekonomik dar boğazın derinlik dönemlerinde, iş yapmak için gerekli işçiler ve araç gereçler atıl vaziyette kalmıştı. Dünya piyasalarında yaşanan kayda değer durgunluk dolayısıyla girdi fiyatları da alışılmadık ölçüde düşmüştü. Kredi kullanarak yatırımların finansmanını sağlamak da aynı ölçüde kolaylaşmıştı, zira faiz oranları neredeyse rekor düzeyde düşüktü. Bunlar, ilave teşviklere duyulan ihtiyaçtan çok, derhal alınması gereken önlemlerdi. Ne var ki, mevcut siyasi diyalog kanallarını tıkayan yoğun cehalet yüzünden devlet bir türlü harekete geçemedi.

Teşvik karşıtları eylemsizliğin gerekçesi olarak bütçe açıklarına ilişkin olası endişeleri gösterdiler, ancak bütçe açıkları uzun dönemli problemlerdi. Hiç kimse altyapılarımızı yenilemeyi sonsuza kadar erteleyebileceğimizi savunmadı. Halbuki bir an önce kolları sıvamış olsaydık, bunları daha ucuza mal edebilirdik, bu da uzun dönemde görece

küçük bütçe açıkları demek olurdu. Elbette ki bütçe açıklarının icabına bakılmalıdır, ancak bunun ekonominin tamamen toparlandığı zaman yapılması gerekir.

İlave teşviklere karşı yürüttükleri muhalefeti olası bütçe açıklarına ilişkin endişelerle gerekçelendiren kampın öncüleri aynı zamanda Federal Vergi Dairesi'nin yürütme bütçesinin kısılması yönünde oy kullananlarla aynı kişilerdir. Güvenilir bulgular açıkça ortaya koymaktadır ki, kurum bütçesinden kesilen her bir dolarlık kesinti, vergi gelirlerinde 10 dolarlık bir azalmaya sebep olmaktadır, bu da bütçe açığında net 9 dolarlık bir artış demektir! Temsilciler Meclisi'nin bu türden vergi kesintilerini kabul edebilmesi gösteriyor ki, ülke olarak *ignoramitokrasinin* (yok saymaya dayalı siyasi felçlerin bizi en acil sorunlarımız için bile çözüm üretmekten alıkoyduğu yönetim biçimi) iyi bir örneği olma yolunda hızla ilerliyoruz.

Aynı kişiler çocuk sahibi düşük gelirli kadınlara yapılan gıda yardımının 1 milyar dolar kadar kısılmasını da, Devlet Temiz Su Fonu'ndan 700 milyon dolarlık bir kesinti yapılmasını da mecliste onaylayanlar arasında. Halbuki bu programlar yalnızca ihtiyaç sahiplerine yardım sağlama amaçlı olmakla kalmazlar; aynı zamanda ileride yüksek maliyetli olacak sorunları da önlemeye yararlar. Dolayısıyla, bunların finansman musluğu kesmek gelecekteki bütçe açıklarını azaltmayacak, aksine artıracaktır.

Keza aynı liderler, George W. Bush'un en zengin Amerikalılar için uyguladığı vergi kesintilerinin sona ermesine karşı çıkarken, olası bütçe açıklarıyla ilgili endişelerini dile getiremediler bile. Zenginlerin çoğu zaten hayatları boyunca harcayabileceklerinden daha fazla paraya sahip oldukları için, bu gibi vergi kesintilerini uygulamaya devam etmek pek az iktisadi teşvik sunmuştu. Vergi kesintisi uy-

gulamalarını sona erdirmeye kararı, açık ara daha etkin teşvik önlemlerinde (eyaletlere sağlanacak öğretmenlerin, polis memurlarının ve itfaiyecilerin toplu işten çıkarılmalarının önüne geçebilecek hibeler gibi) kullanılabilir gelirin yaratılmasını sağlayabilirdi. Ne var ki, senato azınlık lideri Mitch McConnell'ın bir CNN röportajında açıkça ironide bulunmaksızın söylediği gibi, "İktisadi durgunluk esnasında vergileri artırmak iyi bir fikir değildir."³

Daha az aciliyet arz eden, ancak daha büyük bir sorun teşkil eden diğer bir mesele ise, siyasi sistemimizin küresel ısınmaya ilişkin bilimin gitgide karamsarlaşan öngörülerine karşı takındığı kayıtsızca ve hatta düşmanca tavrıdır. İklim değişikliğine şüpheyle yaklaşanlar ataletlerini çoğunlukla bilimin değişikliğe ilişkin işaretlerinin kesin olmaktan uzak oluşuyla gerekçelendirirler. Ne var ki, en seçkin bilim insanlarımız öngörülerine ilişkin belirsizliği zaten en başından kabul ediyorlar. Sıcaklık artışlarının beklenenden daha düşük seviyelerde gerçekleşmesi pek tabii mümkündür. Ancak sıcaklık artışları beklenenin hayli üzerinde ve felaket getirecek bir seviyede de olabilir. Olası sıcaklık artışlarının kapsamı ve bunlardan her birinin gerçekleşme olasılığı veri iken, belirsizlik aslında en önemli motivasyon olmalıdır.

Örneğin, MIT'nin Integrated Global Systems Model'ince gerçekleştirilen en son simülasyon sonuçlarına göre, 2095 yılı itibarıyla ortalama küresel yüzey sıcaklığındaki artışın 12 F'den büyük olma ihtimali yüzde 10 olarak tahmin edilmiştir.⁴ Bu büyüklükte bir artış dünya üzerinde bildiğimiz anlamda yaşamı yok edecektir. Öte yandan bu tehdidi basit politika önlemlerine başvurarak (örneğin karbondioksit emisyonlarına fahiş vergiler koyarak) bertaraf etmek de mümkündür. Tedricen uygulandığı takdirde ise bu türden bir vergiye can yakıcı kayıplara uğramaksızın uyum sağlayabiliriz.

Herhangi bir rasyonel siyasi sürecin bu gibi bir meseleye karşı derhal harekete geçeceği aşikardır. Buna karşın enerji politikasından sorumlu parti yöneticileri ortada bir sorun olduğunu dahi inatla inkar etmekte. Deneyimli meclis muhabirleri de benzer şekilde ciddi bir iklim düzenlemesinin yakın bir zamanda Amerikan Senatosu'nda kabul edilme ihtimalinin neredeyse olmadığını söylüyorlar. Açıkçası, *ignoramitokrasilerde* bu gibi hukuksal düzenlemeler siyaseten tasavvur edilemezdir.

Bu Noktaya Nasıl Vardık?

Bütünsel açıklamalara karşı şüpheli olmak ihtiyatlı bir davranıştır. Ancak, kamuoyu nezdinde son otuz yılda yaygınlık kazanmış güçlü bir algıyı, yani devletin tüm sorunların kaynağı olduğuna ilişkin düşünceyi hafife almak da büyük bir hata olacaktır. Devlet otoritesinin suistimaline karşı her daim teyakkuz halinde bulunan liberaller, bu kamusal algının yayılmasını sağlayan kesimlerin de başında gelmektedirler. Liberal Parti'ye resmi olarak bağlı olanlar sayıca az olmalarına rağmen kamuoyu üzerinde nüfuz sahibidirler. Üstelik bu etki güçlenmeye de devam etmektedir.

Liberallerin kamuoyu üzerindeki nüfuzları büyük ölçüde devletin asıl sorun olduğuna ilişkin mesajı yaymak için harcadıkları devasa miktardaki paralardan kaynaklanıyor. Mesela, *New Yorker*'da yayımlanmış sıkça atıf yapılan bir makalesinde Jane Mayer, *Koch Industries*'in sahipleri multi milyarlar Charles ve David Koch'un Tea Party organizatörü aşırı sağcı düşünce kuruluşlarına (*think-tank*) ve bahsi geçen mesajı yaymakla görevli diğer gruplara nasıl ve hangi yollarla 100 milyon doları bulan bağışlarda bulunduğunu ortaya koymuştu.⁵

İddialarının adil ve dengeli olup olmadığı bir yana dursun, Rupert Murdoch'a ait Fox Haber Kanalı (*Fox News Channel*) da aynı mesajı yaymak için amansızca çalışmaktaydı. Bu çalışmaların daha öncesinde Pittsburgh *Tribune-Review*'un milyarder sahibi ve Mellon mirasının varislerinden biri olan Richard Mellon Scaife'nin sağ görüşlü düşünce kuruluşlarına yaptığı büyük çaplı hibeleri de göz ardı etmemek gerekir. Daha da öncesinde, John M. Olin Vakfı, asıl sorunun devletin ta kendisi olduğu ve çözümün ise dizginlenmemiş serbest piyasalar olduğu inancını yaymak amacıyla muhafazakar düşünce kuruluşlarına, medya gruplarına ve belli başlı üniversitelerin hukuk ve iktisat programlarına 400 milyon dolar dağıtmıştı.

Sonuçta, yukarıda bahsi geçen yatırımlar, devletin harekete geçmesini imkansız kılacak yaygın bir öfke hissi oluşturmada alışılmadık ölçüde etkili oldu. Elbette, devlet israfının köklü ve sorunlu geçmişi hakkında liberaller yalan söylemiyorlardı. Kişisel özgürlüklerin kısıtlanması ve kamu kaynaklarının kötüye kullanılması gibi konulardaki ihtiyatlılıklarından dolayı onlara müteşekkir olabiliriz. Yine de şunu sormalıyız: Devletin bir takım kusurlara sahip olması onun bir politika yapıcısı olarak tamamen felçli gibi davranması gerektiği anlamına mı gelir? Ne de olsa, piyasalar da kusursuz değildir ve sadece devletin üstlenebileceği birçok önemli görev bulunmaktadır. En bilinen örnek olarak milli güvenliğin yanı sıra, kamusal altyapının inşası ve bakımı da bu kapsamda yer alır. Öte yandan, mülkiyet haklarının belirlenmesi ve hukuken uygulanması da devletin yetki sınırları dahilindedir.

Devlet, bütün müreffeh toplumların iktisadi ve toplumsal yaşantısında önemli bir rol oynamaktadır. Vatandaşların devlet hakkındaki en olumlu görüşlere sahip olduğu ülkeler

aynı zamanda kamu mal ve hizmetlerinin en iyi şekilde sağlandığı, yolsuzluğun en düşük seviyelerde olduğu ve kişi başına düşen gelirin en yüksek olduğu ülkelerdir. Tam tersine, devlet yönetiminin en zayıf olduğu ülkeler (Haiti, Somali ve Sudan gibi ülkeleri düşünelim) genellikle kötü işleyen piyasalara sahiptirler. Bu ülkelerde kişi başına düşen ortalama gelir aşırı derecede düşükken, suç ve şiddet oranları bir hayli yüksektir. Vatandaşlar ise devletin etkisiz ve yozlaşmış olduğu fikrindedirler. Yeni Zelanda ya da Haiti arasında bir seçime zorlansalar Amerikalıların çoğunluğu Yeni Zelanda'da yaşamayı tercih ederler. Tabii ki bunun sebepleri yalnızca bu ülkelerdeki yönetimlerin nitelik ve kapsamı arasındaki farklar değildir. Ancak bunların önemli gerekçeler olduğunu da kimse inkâr edemez.

Birçok faaliyetin ancak kolektif olarak en iyi şekilde yapılabilmesi devletin bu aktiviteleri finanse etmek için vergi koymasını zorunlu kılar. Liberaller ve devlet karşıtı diğer aktivistler zorunlu vergiyi genellikle hırsızlık olarak kötüleme eğilimindedirler. Ne var ki, hiçbir devlet yalnızca gönüllü katkılara dayalı bir şekilde faaliyet gösteremez. Yani, zorunlu vergilendirme olmaksızın devlet var olamaz. Devlet yoksa, ordu da olmayacaktır. Eğer ordunuz yoksa ülkeniz er ya da geç ordusu olan bir ülke tarafından işgale uğrayacaktır. Toz bulutu ortadan kalktığıdaysa kendinizi işgalci devlete vergi ödüyor bulmanız kuvvetle muhtemeldir.

Zorunlu vergilendirme gücüne sahip bir devletin idaresi altında yaşamaktan başka gerçekçi bir alternatifimiz yoksa, en iyi tercih paramızı en iyi şekilde değerlendirecek bir yönetim sistemi yaratmaya çalışmaktır. Öyleyse devlet kurumlarının nasıl tasarlanması ve izlenmesi gerektiğine ilişkin meseleyi ciddiye almak durumundayız. Hangi kamu hizmetlerini talep ettiğimizi ve bunların bedelini nasıl öde-